

ARCHEOLOGINIAI ŠALTINIAI APIE MIRUSIŲJŲ MINĖJIMO APEIGAS (XIV-XVI a.)

LAIMA VAITKUNSKIENĖ

ŠALTINIŲ APŽVALGA

Lietuvos istorijos instituto archeologinė "Žemaitijos" ekspedicija (vad. - autorė) keliolika vasarų tyrinėjo iš įvairių geležies amžiaus laikotarpių iki mūsų dienų Jūros ir Dubysos tarpupyje išlikusius kapinynus. Jau surinkta daug naujų ir vertingų duomenų apie tuos kapinynus palikusią genčių etninę istoriją, jų ūkinę bei karinę veiklą, kai kurias dvasinės kūrybos apraiškas.

Kasinėjimų medžiaga reikšminga dar ir tuo, kad, ją pasitelkus, jau drąsiai galima imtis nagrinėti tokias baltų pagonybės problemas, kurios iki šiol iš esmės būdavo sprendžiamos, remiantis folkloro, etnografijos, rašytinių istorijos šaltinių teikiamomis žiniomis. Taip sakdami, turime galvoje minėtos ekspedicijos sukauptus duomenis, leidžiančius pažinti žmogaus mitologinius-religinius vaizdinius apie mirtį, apie gyvenimą po mirties, apie gyvųjų ir mirusiųjų ryšius bei jų pasaulius skiriančią ribą, apie kelius ir būdus, kaip, tą ribą įveikus, patekti į tolimąsias dausas, esančias kažin kur "užpasaulinėje" erdvėje.

Trumpame straipsnyje tekalbėsime apie vieną, bet labai svarbų žemdirbių pasaulėžiūros principą, t.y. apie įsitikinimą, kad gyvuosius ir mirusiuosius sieja nenutrūkstami ryšiai. Žinoma, kalbėdami apie tuos ryšius, neišleisime iš akių nuostatos, kad gyvųjų elgesys mirusiojo atžvilgiu buvo dvejopas, dvipusis. Mat, susisteminus žinias, gautas tyrinėjant ekspedicijos atkastų kapų įrangą ir inventorių, paaiškėjo, kad regiono gyventojų laidojimo papročių visumai būdingas savotiškas prieštaravimas. (Šia tema autorė skaitė pranešimą senovės baltų chtoniškiesiems simboliams skirtoje konferencijoje, kuri įvyko 1991 m. spalio 24-25 d. Vilniuje, Lietuvos Mokslų Akademijoje.) Antai vienos laidotuvių apeigos liudija gyvųjų norą izoliuoti mirusįjį, užtikrinti jo negrįžtamumą, atsiriboti nuo nepageidautinų mirties pasekmių, o kitos apeigos akivaizdžiai rodo gyvųjų rūpinimąsi mirusiuoju, pastangas palaikyti su juo gerus santykius.

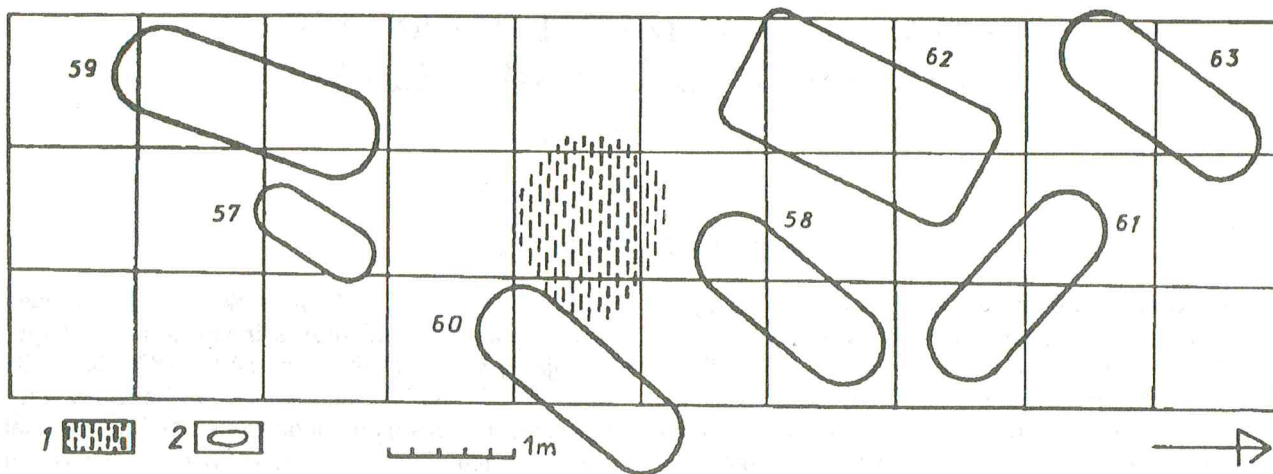
Šie santykiai žmogaus mitologiniuose-religiniuose vaizdiniuose, matyt, buvo įgavę amžinumo atspalvį, kadangi gyvųjų bendravimui su protėviais nė kiek nekliudė net ir tai, kad vienus nuo kitų atskiria keli šimtmečiai, kelios žmonių kartos, net krikščionybės įvedimas. Štai prie tokios prielaidos, be kita ko, ir priveda archeologiniai atradimai Pagrybio kapinyne,

Šilalės raj. 1980-1982 m. šio paminklo teritorijoje buvo ištirtas apie 1195 m² plotas ir surasta 217 kapų, datuojamų V-VI a. (Vaitkunskienė L. 1982; 1984.). Be to, aptikti du ugniakurai, tiksliau - jų liekanos. Tarp degusių rastos žiestų puodų duženos aiškių aiškiausiai rodė, kad ugniakurai yra iš feodalizmo epochos. Tai labai įdomu, nes ištirti kapai yra iš daug ankstyvesnio visuomenės raidos etapo, t.y. iš gentinės santvarkos laikotarpio. Jau vien šis faktas versta verčia archeologą ieškoti priežasčių, galėjusių nulemti tokią nelauktą dviejų skirtingų archeologinių paminklų kaimynystę viename ir tame pačiame kasinėjamame objekte.

Bet prieš tai pateiksime ugniakurų tyrinėjimo duomenis. Jie svarbūs dėl to, kad mokslinėje literatūroje apie ugniakurus, aptinkamus feodalinio laikotarpio Lietuvos senkapiuose, teturime tik užuominas (Dundulienė P. 1982. P. 215).

Ugniakuras I buvo aptiktas perkasoje Nr. XII, kv. B,C-5,6 tarp kapų Nr. 58 ir Nr. 60. Čia buvo išlikę tik apatiniai ugniakuro sluoksniai, kurie 35 cm gylyje (nuo dabartinio žemės paviršiaus) sudarė 130 cm ilgio ir 110 cm pločio tamsios spalvos apskritą dėmę, ryškiai juoduojančią smėlingame perkaso dugne (1 pav.). Visuose dėmės pakraščiuose išliko apdegusio molio gabalėlių. Tad galima manyti, kad ugniakuro kraštai buvę sutvirtinti moliu. Tas sutvirtinimas atliktas gana nerūpestingai: vienur molio juosta siekia vos 5-7 cm, kitur - apie 25 cm pločio. Likusią dėmės dalį užpildo tamsi, vietomis perdegusi žemė, susimaišiusi su gausiais degėsiais, anglimis, suodžiais, nuodėguliais, apanglėjusiais medžio gabaliukais. Tarp šių ugnies "atliekų" rasta nedidelių, apdegusių pajuodusių gyvulio kaulų nuolaužų bei baltų, perdegusių kaulų fragmentų. Rytinėje ir šiaurės rytinėje dėmės dalyje aptiktas visas žiestos keramikos šukių lizdas, pasklides maždaug 70x40 cm skersmens plotelyje (2 pav.). Viena kita šukelė buvo rasta ir kitose dėmės vietose. Be to, išliko ir 6 nedideli (12x8x7 - 20x11x10 cm dydžio) tarsi nuo dūmų pajuodę akmenys. Visi jie aiškiai išjudinti iš pirminės padėties.

Nustatyta, kad ugniakuras buvęs įrengtas apie 55-57 cm gylio (nuo dabart. žemės paviršiaus) duobėje. Jos sienos ir dugnas sutvirtinti moliu. Akmenys galėjo būti panaudoti konstrukcijai, kuri būtų patogi puodams

1 pav. Perkasos Nr. XII planas: 1 - ugniakuro I liekanos; 2 - kapavietė.

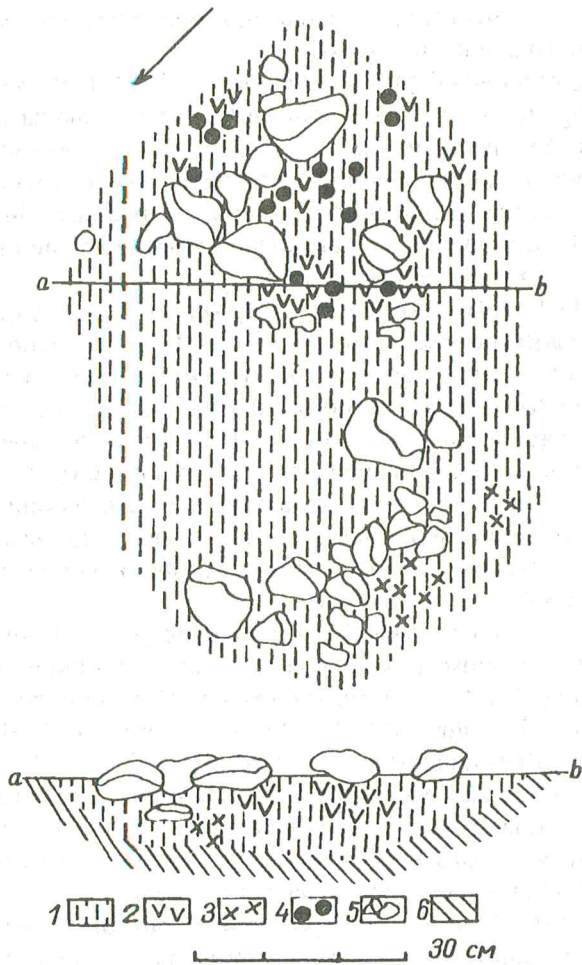

2 pav. Šukių lizdas. Ugniakuras I

su maistu padėti. Apžiūrėjus ugniakure rastąsias keramikos duženas, paaiškėjo, kad iš jų tegalima sudėti kelių atskirų puodų dalis, bet nė vieno viso puodo.

Susidaro įspūdis, kad keramika buvo specialiai sudaužyta ir išblaškyta.

Ugniakuras II buvo aptiktas perkasoje Nr. XXVIII, kv. A, B -2,3, tarp kapų Nr. 165 ir Nr. 167. 25 cm gylje (nuo dabart. žemės paviršiaus) smėlyje išryškėjo apskrita 95 cm ilgio ir 65 cm pločio tamsi, su degėsiais sumišusios žemės dėmė, kurios pakraščiuose vietomis dar buvo akmenų vainiko likučių (3 pav.). Mažiau suardyta tebuvo tik šiaurės vakarinė akmenų aptvaro dalis. Ugniakurui aptverti panaudoti įvairaus dydžio (10x7x6 -24x19x7 cm) akmenys. Degėsių prisodrintoje žemėje dar buvo pelenų, angliukų, suodžių, nedidelių nuodėgulių. Ugniakuro likučiai sudarė apie 10-12 cm storio sluoksnį. Jame dar rasta pavienių apdegusių gyvulio kaulų, žiestos keramikos fragmentų. Be to, prie geriau išlikusios išorinės akmenų vainiko pusės rasta žirgo kaukolės dalis ir kojos kaulo nuolauža (4 pav.). Pastarieji radiniai yra atsitiktiniai ir nieko bendra su ugniakuru neturi. Nėra jokių abejonių, kad žirgo kaulai čia pateko iš suardytų kapų, skiriamų V-VI a. Mat kapinyno teritorija ilgai buvo ariamas laukas, kai kur vietos gyventojai įrengdavo dar ir rūsius bulvėms per žiemą laikyti, o šiaurės rytiniame pakraštyje iškastas net apie 40 cm ilgio ir apie 10 m pločio griovys silosui. Dėl visų tokių darbų daugelis tyrinėtų V-VI a. kapų buvo daugiau ar mažiau suardyti. Tačiau tai netrukdė nustatyti, kad to meto vietos gyventojai, laidodami kilmingus bendruomenės vyrus, jų sūnus, kai kuriuos karius raitelius, laikėsi papročio aukoti žirgą. Paaukoto gyvulio galvą ir kojų dalis su kanopomis užkasdavo greta mirusiojo (Vaitkunsienė L. 1985; 2,3,6 pav.). Kasinėjant kapinyną, žirgo kojų ir kaukolės dalių ne kartą rasta ir atsitiktinai permaišytoje žemėje, vienur arčiau, kitur toliau nuo suardytų kapų.

3 pav. Ugniakuro II planas ir pjūvis

UGNIAKURŲ CHRONOLOGIJA IR PASKIRTIS

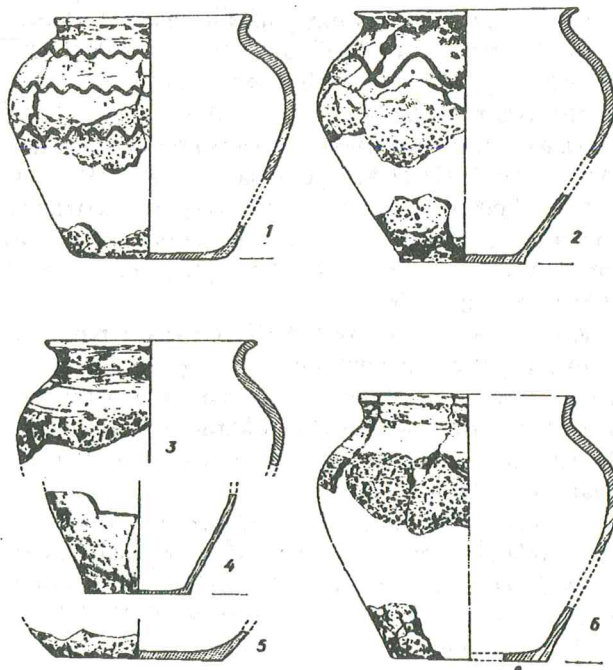
Archeologinio objekto chronologinę priklausomybę geriausiai rodo tame objekte aptikti radiniai. Štai kodėl būtina atkreipti dėmesį į ugniakuruose rastąją keramiką.

Ištirus surinktas šukes, nustatyta, kad tai yra 9 žiestų puodų duženos 0,5-1 cm storio sienelėmis. Molyje yra smulkiai grūsto akmens priemaišų. Daugumos šukių išorinė ir vidinė pusė tiesiog pajuodusios nuo prikibusių suodžių.

Ugniakure I buvo išlikusios 5 puodų, o ugniakure II - 4 puodų šukės. Visiškai atstatytos buvo tik 3 puodų formos. Likusių indų rekonstrukcijai stigo šukių. Tačiau akivaizdu, kad visi puodai buvo gerokai išpūstais šonais, gana didelio skersmens angomis, kurių pakraštėliai daugiau ar mažiau atlenkti į išorę (5 pav.). Rekonstruotų puodų aukštis siekė 22,5-24 cm, angos skersmuo - 18,4-19,3 cm, dugno skersmuo - 9-14 cm.

4 pav. Ugniakurą juosiančio akmenų vainiko dalis. Išorinėje pusėje - arklio kaukolės dalis

5 pav. Keramiką: 1,4,6 - iš ugniakuro II, 2,3,5 - iš ugniakuro I.

Viršutinė indų dalis apjuosta banguotų ir tiesių linijų ornamentu.

Aptarti indai ir forma, ir ornamentu yra labai panašūs į keramiką, rastą XIV-XVI a. Lietuvos senkapiuose ir to paties laikotarpio piliakalnių kultūriniam sluoksnyje (Sadauskaitė-Mulevičienė I. 1965a.; 7,9: 17 pav.; Volkaitė-Kulikauskienė R. 1974a.; 16: 1 pav.; Kulikauskienė R. 1984; 4 pav.; Волкайте-Куликаускаене P. 1978; Рис. 2).

Savaime kyla klausimas - dėl ko V-VI a. kapinyne po kelių šimtmečių buvo įrengti ugniakurai, uždegta ugnis, kokia pagaliau buvo tarp degusių išlikusios keramikos paskirtis?

Ieškant atsakymų į klausimus, atkreipia dėmesį tas faktas, kad apeigų su ugnimi pėdsakai užfiksuoti, tyrinėjant ir pačias kapavietes. Antai kapų sampiluose būdavo degusių, jais neretai pabarstytos ir duobės. Ugnis kartais pasitelkta net žmogaus aukojimo ritualui. Turime galvoje kario kapą Nr. 200, kur tarp mirusiojo šlaunikaulių buvo sudeginto vaiko kaulų krūvelė ir įkapės. Tai iš tikrųjų beprecedentinis atvejis, juoba kad Jūros ir Dubysos tarpupyje kremacijos paprotys pradėjo plisti daug vėliau - tik I tūkstantm. pab. - II tūkstantm. pr. (Antininkai, Payžnis, Žąsinas ir kt.). Bet kronikininkai yra užrašę, kad baltų paprotinė teisė leidusi šeimos galvai sudeginti vaiką ar tarną, jei tai daroma dievų garbei (Dusburgietis P. 1985. P. 362).

Vaiko aukojimo ceremonijai sukrautos laužavietės pėdsakų kapinyne teritorijoje nerasta. Nerasta ir apeiginių židinių, iš kurių pasemti degėsiai galėjo būti beriami į kapus, laidojant mirusiuosius. Todėl galima manyti, kad paaukoto vaiko palaikai, susemti iš laužo, ir ugnis, pasitelkta laidojimo apeigoms, galėjo būti atnešama į kapinyną moliniuose puoduose. Tokia mintis kyla pirmiausia todėl, kad vos už 3 m į šiaurę nuo kapo, kuriame palaidotas karys su sudegintu vaiku, buvo rastas šukių lizdas (perkasa Nr. XXXIII, kv. A-10). Tai lipdyto grublėtu paviršiumi puodo duženos. Viena tokio puodo šukė įmesta ir į kapą, kur ji buvo rasta vyro kojūgalyje. Be to, ir pati kapo duobė pabarstyta degėsiais.

Kituose kapuose taip pat buvo rasta pavienių grublėtu gnaibytu paviršiumi šukių. Kai kuriems mirusiesiems įdėdavo ir miniatiūrinį puoduką, analogišką rastiesiems kuršių paliktuose kapinyuose. Tai ritualinė keramika, lipdyta specialiai įkapėms (Nakaitė L. 1964. P. 66).

Visa tai rodo, kad lipdyta keramika yra iš kito istorijos laikotarpio negu žiostoji. Šios ir paskirtis kita. Pirmoji, datuojama V-VI a., yra susijusi su laidojimo apeigomis. Antrosios, datuojamos XIV-XVI a., paskirtis aiškėja, skaitant to laikotarpio autorių parašytus tekstus, kuriuose aprašyti kai kurie Lietuvos gyventojų tikėjimai ir papročiai. Beje, tuose tekstuose

dar randama žinių, padedančių paaiškinti ir anksčiau aptartų ugniakurų paskirtį.

Antai lenkų istorikas J.Dlugošas (1415-1480) savo daugiatomėje Lenkijos istorijoje dažnai užsimena ir apie Lietuvą, nors joje nėra buvęs. Remdamasis kitų asmenų užrašytomis ar pasakytomis žiniomis, jis aprašė kai kuriuos žemaičių pagoniškuosius tikėjimus. Mus labiausiai domina tie aprašymai, kuriuose užsiminta apie mirusiųjų minėjimo apeigas.

J.Dlugošo žodžiais tariant, spalio 1 d. visoje Žemaitijoje šventuose miškuose buvo švenčiama šventė, į kurią žmonės rinkdavosi iš viso krašto, atsinešdavo valgio ir gėrimo, kokio kas išgalėdavo. Tėn pokyliaudami kelias dienas, kiekvienas prie savo ugniavietės dėdavo aukas savo netikriems dievams, o ypač dievui, kurį žemaičiai savo kalba vadino Perkūnu, tai yra griaustiniu; tikėdavo, kad tokiomis vaišėmis ir aukomis išprašo iš dievų malonę ir pastiprina mirusiųjų vėles (Kraštas. 1983. P. 45).

Ne vienas tyrinėtojas yra nagrinėjęs rašytinius šaltinius, juose ieškodamas žinių apie Lietuvos gyventojų laidojimo apeigas (Alseikaitė-Gimbutienė M. 1943.; Dundulienė P. 1979. P. 139-142; Jonynas A. 1984. P. 1-149; Vyšniauskaitė A. 1961. P. 132-157). Buvo nustatyta, kad XV- XVII a. kronikininkai, istorikai, keliautojai savo veikaluose ne kartą rašė apie žemaičių, lietuvių apeigas, kurių metu dievams būdavo aukojami gyvuliai bei ruošiamos vaišės mirusiesiems.

Kad mirusiųjų ir gyvųjų ryšiai nenutrūksta, dar liudija tautosaka, etnografiniai duomenys. Jais remiantis, išaiškinta, kad per įvairias kalendorines bei šeiminines šventes būdavo keliamos dar specialios vaišės du kartus per metus - pavasarį ir rudenį. Manoma, kad jos atsirado tada, kai krašto gyventojai pradėjo verstis žemdirbyste ir gyvulininkyste, nes vėlių vaišinimas glaudžiai susijęs su pavasario bei rudens ūkio darbų pradžia ir pabaiga (Dundulienė P. 1982. P. 327).

Tačiau daugiau žinių yra apie rudenį, t.y. spalio mėn. pabaigoje - lapkričio mėn. pradžioje keliamą mirusiųjų minėjimo šventę. Svarbiausi jos momentai: vaišės, lydimos apeigų, maldų, aukų ir ugnies deginimas (Dundulienė P. 1982. P. 327). Pasak M.Strijkovskio (1547 - po 1586), Žemaitijoje ši pagoniška šventė vadinosi Ilgio švente, kuri prasideda per Visus Šventuosius, ir jai net didžiausias vargšas privalo turėti alaus (Kraštas. 1983. P. 72).

Kaip teigia tyrinėtojai (Dundulienė P. 1979. P. 147; Vyšniauskaitė A. 1961. P. 157), ryšių palaikymą su mirusiais nulėmė gyvųjų tikėjimas, kad protėviai po mirties tampa laukų ir sodybų globėjais. Protėvių globėjų kultas buvo susipynęs su derlingumo idėjomis. Gyvieji tikėjo, kad mirusieji gali paveikti tas

paslaptingas jėgas, nuo kurių priklauso javų užderėjimas, gyvulių bandos gausėjimas, stichinių nelaimių atitolinimas, kad vaišėmis, maldomis, dovanomis, aukomis galima protėvius pamaloninti ir laimėti jų pagalbą.

Pridurtina, kad ir kituose Europos kraštuose buvo įsigalėjęs paprotys, minint mirusiuosius, aukoti aukas. Visų pirma tai buvo maistas (Рикман Э.А.1983. С. 180). Pvz., slavai, graikai, rumunai ypač laikėsi papročio, susirinkus prie kapo, pasivaišinti, palikti čia duonos, košės, kiaušinių, išlieti ant kapo pieno, medaus, вино (Листова Н.М.1983. С. 166). Žemdirbių vaizdiniuose mirusiųjų ir gyvųjų pasaulių siejo tamprūs ryšiai, kadangi buvo tikima, kad žemdirbio gerovė, sveikata, sėkminga ūkinė veikla priklausė nuo protėvių malonės. Židinys suvokiamas kaip vėlių buvimo vieta, kaip dviejų pasaulių (gyvųjų ir mirusiųjų) sąsajos simbolis (Покровская Л.В. 1983. С. 69).

Nors jau seniai mokslinėje literatūroje keliama mintis apie archeologinių šaltinių svarbą, nušviečiant mirusiųjų ir gyvųjų bendravimo apeigas Lietuvoje, tačiau aptardami šią problemą, archeologai remdavosi rašytiniais šaltiniais (Alseikaitė-Gimbutienė M. 1943. P. 72). Nepaisant to, atkreipia dėmesį prielaida, kad mirusiųjų minėjimo apeigos neapsicidavo be ugniakuro, kuris būdavo įrengiamas lauke. Aukų vieta Lietuvoje vadinama alka, alkvieta, alkakalniu, atsižvelgiant į tai, kur būdavo įrengiami apeiginiai ugniakurai-ant kalno, pievoje, ežero iškyšulyje, saloje ar senkapyje (Alseikaitė-Gimbutienė M. 1943. P. 67).

Vis labiau Lietuvoje įsigalint krikščionybei, stiprėjant bažnyčios įtakai, mirusiųjų minėjimo apeigos imtos ruošti nebe gamtoje, o patalpoje. Tačiau archeologinių paminklų kasinėjimo rezultatai rodo, kad krašto gyventojai kartais net iki XVII a. dar vis

susirinkdavo kapinynuose, kur būdavo užkuriama židiniuose ugnis, vėlėms aukojamos aukos (Urbanavičius V. 1978. P. 215).

Remiantis tuo, kas anksčiau pasakyta, galima tvirtinti, kad abu Pagrybio kapinyne rasti ugniakurai yra susiję su pagoniškomis mirusiųjų minėjimo apeigomis, kurias suponavo gyvųjų mitologiniai-religiniai vaizdiniai apie pomirtinį gyvenimą. Galimas daiktas, kad vienas ugniakuras buvo vienos, o kitas - kitos šeimos, giminės ar sodybos alkvieta. Prie jų susirinkę žmonės uždegdavo ugnį, surengdavo vaišes, valgydami paaukotų gyvulių mėsą ir kitą maistą, užgerdami visa tai gėrimu (alumi, midumi?). Gyvulių kaulų fragmentai, rasti tarp degusių ugniakuriuose, rodo, kad dalis maisto įmetama apeiginėn ugnin. Galbūt į ją išliejamas ir šlakas gėrimo. Prie alkviečių atliekamos apeigos išreiškė gyvųjų pagarbą mirusiesiems, o kartu ir viltį, kad išėję į kitą gyvenimą protėviai-geradėjai pagelbės visuose darbuose ir apsaugos nuo negandų.

Atkreipia dėmesį tai, kad ir viename, ir kitame ugniakure ugnis buvo specialiai užgesinta, indai sudaužyti ir apmesti žemėmis. Galbūt šie veiksmai taip pat turėjo simbolinę prasmę. Mat Lietuvoje tikėta, kad indų daužymas, to sukeltas garsas išbaidydavo piktąsias, blogį lemiančias jėgas (Dundulienė P. 1990. P. 74).

ILIUSTRACIJŲ SARAŠAS

- 1 pav. Perkasos Nr. XII planas: 1 - ugniakuro I liekanos, 2 - kapavieta.
- 2 pav. Šukių lizdas. Ugniakuras I.
- 3 pav. Ugniakuro II planas ir pjūvis.
- 4 pav. Ugniakurą juosiančio akmenų vainiko dalis. Išorinėje pusėje - arklio kaukolės dalis.
- 5 pav. Keramika: 1,4, 6 - iš ugniakuro II; 2, 3, 5 - iš ugniakuro I.

ARCHÄOLOGISCHE QUELLEN ÜBER RITTEN DES GEDENKENS DER TOTEN (14.-16. Jh.)

VON LAIMA VAITKUNSKIENĖ

ZUSAMMENFASSUNG

Archäologische Expedition des Instituts für Geschichte Litauens hat zwischen 1980 und 1982 217 auf das 5.-6. Jh. datierte Gräber auf dem Territorium des Gräberfelds von Pagrybys, Bezirk Šilalė (das zentrale Žemaitengebiet) untersucht. Es wurden ausserdem noch Reste von zwei Feuerstellen entdeckt. Im Aufsatz werden Angaben über die Feuerstellen vorgelegt, ihre Chronologie festgestellt und ihre Bestimmung aufgezeigt.

Im Graben Nr. 12 im Quadrat B, C - 5,6 zwischen Gräbern Nr. 56 und 60 waren untere Schichten der Feuerstelle Nr. 1 erhalten, die einen

110 cm breiten und 130 cm langen dunklen Fleck bildeten (Abb. 1). An Rändern des Flecks waren Stücke des verbrannten Lehms erhalten, was zeigt, dass Ränder mit Lehm befestigt waren. Der übrige Teil des Flecks war mit dunkler Erde, gemischt mit Verbrennungsresten, Kohlen, Feuerbränden, Fragmenten von Tierknochen und Scherben der in Zichtechnik angefertigten Keramik ausgefüllt. An der Oberfläche des Flecks wurden 6 Steine zerstreut.

Reste der im Graben Nr. 28, im Quadrat A, B - 2 entdeckten Feuerstelle bildeten einen ovalförmigen Fleck mit 95 cm Länge und

65 cm Breite (Abb. 2,3). Manchenorts, an Rändern des Flecks waren noch Reste des Steinkranzes erhalten und dabei wurden ein Teil des Pferdeschädels und ein Bruchstück eines Pferdebeines gefunden (Abb. 4). Die letzteren Funde gerieten hierher aus zersörten Gräbern des 5.-6. Jhs. In der Mitte der Feuerstelle war Erde mit Verbrennungsresten, Russ, Stückchen von Kohlen und verbranntem Holz, mit Scherben von zerbrochenen Töpfen, Fragmenten von verbrannten Tierknochen gemischt.

Chronologie der Feuerstellen stellte sich nach der Untersuchung der dort gefundenen Keramik heraus. Sie wird durch 9 in Ziehtechnik angefertigte Töpfe repräsentiert (Abb. 5), deren Analogien in untersuchten Gräberfeldern des 14.-16. Jhs. und in kulturellen Schichten des gleichen Zeitabschnitts vorkommen.

Bei der Lösung der Frage, zu welchem Zweck auf dem Territorium des Gräberfelds die Feuerstellen eingerichtet wurden, stützte man sich hauptsächlich auf schriftliche Mitteilungen von Chronikenschreibern, Historikern und Reisenden sowie auf Angaben der Volkskunst und der Ethnographie.

Man nimmt an, dass die genannten Feuerstellen lit. - alkaviētē (Opferstätten) sind, die mit Ritten des Gedenkens der Toten verbunden sind und von mythologischen und religiösen Vorstellungen des Menschen über ununterbrochene Verbindung zwischen der Welt der Lebenden und der Welt der Toten sowie darüber, dass der Wohlstand des Menschen, seine Gesundheit und erfolgreiche wirtschaftliche Tätigkeit von Gunst der Vorfahren abhängig sind, herausgebildet worden seien.

Die Menschen versammelten sich an den im Gräberfeld von Pagrybys eingerichteten Feuerstellen wahrscheinlich, um den Toten Ehre zu erweisen. Sie zündeten Feuer an, veranstalteten ein Festmahl, assen Fleisch der geopfert Tiere und andere Speisen und tranken

dazu ein Getränk. An den in untersuchten Feuerstellen entdeckten Fragmenten von Tierknochen ist sichtbar, dass ein Teil der Speisen ins Feuer geworfen wurde. Kann sein, dass in die Feuerstelle auch das Getränk gegossen wurde. Mit den Ritten an den Opferstätten wurden nicht nur die Toten verehrt, sondern auch äusserte man Hoffnung, dass die ins Jenseits ausgewanderten Vorfahrens-Wohltäter bei gesamten Arbeiten helfen und vor Unglück schützen würden.

Aufmerksamkeit erregt die Tatsache, dass in beiden Feuerstellen das Feuer absichtlich gelöscht, das Geschirr zerbrochen und mit Erde zugeschüttet wurden. Diese Handlungen hatten vielleicht eine symbolische Bedeutung, da man in Litauen glaubte, dass Zerbrechen des Geschirrs und dadurch entstandener Lärm böse Kräfte, die Unheil verursachen, verschucht.

Es ist noch hinzuzufügen, dass die heidnische Feier des Gedenkens der Toten, die im Herbst, d. h. Ende Oktober - Anfang November abgehalten wurde, laut dem Chronikenschreiber M.Strijkovskis (1547-1586) im Žemaitengebiet die Feier von Ilgis (lit. - ilgės) genannt wurde.

VERZIECHNIS DER ABBILDUNGEN ZUM ARTIKEL

Abb. 1. Plan des Grabens Nr. XII: 1 - Reste der Feuerstelle 1, 2 - Grabstätten.

Abb. 2. Nest der Scherben. Feuerstelle I.

Abb. 3. Plan und Schnitt der Feuerstelle II.

Abb. 4. Teil des die Feuerstelle umgebenden Steinkranzes. Auf der äußeren Seite ein Teil des Pferdeschädels.

Abb. 5. Keramik: 1, 4, 6 - aus der Feuerstelle II; 2, 3, 5 - aus der Feuerstelle I.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ О РИТУАЛАХ ПОМИНОВАНИЯ УМЕРШИХ (XIV-XVI в.в.)

ЛАЙМА ВАЙТКУНСКЕНЕ

РЕЗЮМЕ

Институтом истории Литвы в 1980-1982 г.г. на территории грунтового могильника Пагрибис Шилальского р-на (центральная Жемайтия) вскрыто 217 погребений V-VI в.в. Кроме того, между рядами могильных ям обнаружены остатки двух очагов, рассмотрению которых и посвящается настоящая статья.

В раскопе Но. XII кв. В, С-5, 6 в песчаном грунте сохранившиеся остатки нижних слоев очага Но. I в виде округлой площадки были 1,1 м шириной и 1,3 м длиной (рис. 1). Со всех сторон, словно кольцом (шириной 0,05-0,25 м) его окружала обожженная глина. На поверхности площадки в хаотичном беспорядке сохранились 6 небольших камней. Толщина слоя земли с продуктами горения достигала 0,2-0,25 м. В нем повсеместно встречались обломки керамики, фрагменты обгоревших костей животных, недогоревшие куски дерева. Установлено, что стены и основание ямы ограничена глиняной обкладкой.

В раскопе Но. XXVIII кв. А, В-2 обнаружены остатки очага Но. II слегка вытянутой овальной формы, окруженного каменной оградкой диаметром 0,65-0,95 м (рис. 2, 3). У наружной стороны лучше сохранившегося каменного дуга обнаружена часть конского черепа и обломок конной кости

(рис. 4). Эти находки попали сюда случайно, вследствие разрушений могильных ям V-VI в.в. Толщина слоя земли с остатками кострища (сажа, небольшие куски угля и головней) достигала 0,1-0,12 м. В нем встречались черепки битых сосудов, отдельные обгоревшие кости животных.

Время функционирования очагов определяется находками керамики. Ее представляют обломки 9 гончарных горшков (рис. 5). Ближайшие аналоги известны в керамическом материале погребальных памятников XIV-XVI в.в., а также в культурном слое городищ того же времени.

Принимая во внимание сообщения хронистов, историков и путешественников XV-XVII в.в. о поминках с угощениями для умерших, а также об обрядной трапезе с жертвоприношениями животных в христианизированной Литве, имея в виду этнографические данные, свидетельствующие о том, что для мировоззрения земледельцев характерны представления о взаимосвязи загробного мира с миром живых, идея зависимости благополучия в целом от мира умерших предков, делается вывод, что вышеупомянутые очаги служили в качестве алквете (место жертвоприношения).

Следовательно, для отправления поминальных обрядов на территории древнего могильника сооружали очаги, зажигался огонь. Празднество сопровождалось пиром, на котором присутствующие ели мясо жертвенных животных, другую пищу, запивая напитком. Еду клали и на очаг, совершали возлияния напитка. Все эти действия были направлены на то, чтобы помянуть, почтить умерших, умиловить предков-покровителей, чтобы они не вредили, а защитили благополучие живых сородичей-потомков.

Те поминальные пиршества, которые устраивались после уборки урожая, т.е. в октябре - начале ноября в Жемайтии, согласно хронисту М.Стрыйковскому (1547-1586), назывались ильгес (ilgés).

Примечательно, что ни один из рассмотренных очагов не догорел до конца. По-видимому, по завершении

поминальной трапезы огонь заливался и засыпался землей. Скорее всего, горшки разбиты специально, так как литовцы верили, что звук, происходящий от разбиваемой посуды, отпугивает, отгоняет злые, нечистые силы.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис.1. План раскопа Но. XII: 1 - остатки очага I, 2 - могилы.

Рис.2. Скопление керамики. Очаг I.

Рис.3. План и разрез очага II.

Рис.4. Часть каменного венца, опоясывающего очаг. Во внешней стороне - часть черепа коня.

Рис.5. Керамика: 1, 4, 6 - из очага II; 2, 3, 5 - из очага I.